

‘De Kerk van God is in synode bijeengeroepen’ - toespraak prof. dr. Myriam Wijlens

Prof. dr. Myriam Wijlens is hoogleraar canoniek recht te Erfurt en door paus Franciscus benoemd als ‘consultor’ van de Bisschoppensynode 2023. Zij is dus bij uitstek in staat om de achtergrond en doelen van de synode toe te lichten. Voor de KNR schenkt zij speciale aandacht aan de rol van de religieuzen en lekenbewegingen die zich met hen verbonden voelen.

I. Inleiding

‘De Kerk van God is in synode bijeengeroepen.’ Dit zijn de openingswoorden van het voorbereidende document van de synode 2021 – 2023 over synodaliteit, officieel getiteld ‘Voor een synodale Kerk. Communio, Participatio en Missio’. Op 10 oktober 2021 opende paus Franciscus plechtig de synode voor de gehele Kerk en een week later begon het synodale proces in de plaatselijke kerken toen bisschoppen wereldwijd de opening in hun bisdommen vierden. Gedurende twee jaar bevindt de Kerk zich in een proces van onderscheiding. Een fundamentele fase is de XVIde Gewone Algemene Vergadering van de Bisschoppensynode in oktober 2023. Deze zal gevolgd worden door een uitvoeringsfase, waarbij opnieuw de lokale kerken betrokken zullen worden.

Wat voor ons ligt is tamelijk uniek. De taak van de huidige synode is tegelijk het middel, het doel is tegelijk de methode. Allen worden uitgenodigd synodaliteit te ervaren – en niet alleen te begrijpen – zodat een ommekeer van een te hiërarchische naar een meer synodale kerk kan plaatsvinden. Deze ommekeer impliceert een nieuwe en innerlijke verandering in de wijze waarop de verschillende hoofdrolspelers in de Kerk onderscheiden en besluiten nemen. Het is een ommekeer die moet leiden tot een verandering in de manier waarop het volk van God – bisschoppen, priesters en leken – met elkaar omgaat. De Kerk die in synode bijeengeroepen is, beoogt dus een deel van de vruchten van een synodale ommekeer te plukken doordat allen zich met de ervaring van synodaliteit bezighouden, erover nadenken en delen van wat zij hebben begrepen en geleerd.

De hoop is dat de synode elke gedoopte zal helpen – dus ook de bisschoppen en andere geestelijken – om de betekenis van het doopsel dieper te ontdekken. Paus Franciscus verwoordde dit één dag voor de opening van de synode als volgt: “In de Kerk begint alles met het doopsel. Het doopsel, de bron van ons leven, geeft aanleiding tot de gelijke waardigheid van de kinderen van God, zij het in de verscheidenheid van bedieningen en charismatische gaven. Daarom zijn alle gedoopten geroepen om deel te nemen aan het leven en de zending van de Kerk. [...] Iedereen in staat te stellen deel te nemen is dus een wezenlijke plicht! Alle gedoopten, want het doopsel is onze identiteitskaart.”

Inderdaad roept de doop ieder op om de gemeenschap te ervaren, om volledig deel te nemen aan het leven van de Kerk en om dieper in te gaan op de missionaire taak die iedere gedoopte als individu en die de gemeenschap als zodanig heeft. Een meer synodale kerk zijn is een voorwaarde om de werking van de Heilige Geest voor en in onze tijd te kunnen onderscheiden. Zoals paus Franciscus het formuleert: “Het is juist deze weg van synodaliteit die God verwacht van de Kerk in het derde millennium”.

II. Van een synode van bisschoppen naar een synode van de Kerk

Als we naar het logo van de synode kijken, lezen we ‘de Kerk van God is in synode bijeen geroepen’. De Nederlandse vertaling is helaas ‘wordt bijeen geroepen’, maar ‘is bijeen geroepen’ is een juistere vertaling. Op het logo staat 2021 - 2023 en we zien een groep van mensen: mannen, vrouwen,

kinderen, gehandicapten, ouderen. En midden onder hen een bisschop. Sommigen vragen: 'Is de bisschoppensynode niet pas in 2023 en zouden er niet alleen bisschoppen moeten staan?' Nee, de gehele Kerk van God is nu reeds in synode bijeengeroepen.

Een nieuwe visie op kerk

Om de theologie achter deze verandering te begrijpen, is het nodig om terug te gaan naar het Eerste Vaticaans Concilie (1869-1870). Vaticanum I hield zich bezig met de positie van de paus. Tot de resultaten behoorden de dogma's van onfeilbaarheid en het primaat van jurisdictie. Vaticanum I had geen tijd om zich met de andere kant van de medaille bezig te houden: de relatie tussen paus en bisschoppen, alsmede de rol van de bisschop in zijn bisdom. Daardoor is er een onevenwichtigheid ontstaan en deze onevenwichtigheid was dan ook een van de grote thema's voor het Tweede Vaticaans Concilie. Dit Concilie gaat dan ook in op de vraag naar de relatie tussen paus en bisschop. Het behandelt deze relatie in het derde hoofdstuk van *Lumen Gentium*, de constitutie over de Kerk. Daarin wordt bevestigd dat niet alleen de paus onfeilbaar is, maar ook het college van bisschoppen samen met de paus. De bisschop is niet slechts een gezant van de paus, maar zelf een vicaris van Christus in zijn eigen bisdom.

Tegelijk hebben de bisschoppen toen kunnen ervaren hoe zinvol het is - zowel voor henzelf als voor de paus - dat er regelmatig een uitwisseling plaatsvindt over belangrijke thema's. Daarom richtte paus Paulus VI in 1965 de Bisschoppensynode op. Inmiddels zijn er 15 algemene vergaderingen van bisschoppensynodes geweest. De synode is dus ontstaan als gevolg van de ontwikkeling van de leer betreffende de relatie tussen de paus en de bisschoppen en de relatie van de bisschoppen onder elkaar. Theologen spreken over de leer van de collegialiteit van bisschoppen.

Vaticanum II heeft nog een stap gemaakt die van wezenlijk belang is. Ze besloot, tamelijk aan het begin van het Concilie, een hoofdstuk in te voegen waarin duidelijk moest worden wat voor iedereen gezamenlijk geldt. Dit hoofdstuk kreeg als titel "Volk van God" en werd als het tweede hoofdstuk van *Lumen Gentium* ingevoegd. In dat tweede hoofdstuk is de grondslag het doopsel. Verder zie je dat er vooral nagedacht wordt over de werking van de Heilige Geest.

Een probleem is echter ontstaan doordat het hoofdstuk over het Volk van God werd ingevoegd, maar de consequenties daarvan niet hebben geleid tot een herziening van het hoofdstuk over de hiërarchie. Daardoor staan er twee verschillende visies van Kerk naast elkaar in één document. We noemen dat in de theologie een *juxtapositie*: twee doctrines staan naast elkaar en worden niet verbonden. Dat leidt tot een spanning. Die spanning bleek vooral bij het schrijven van de Codex – het wetboek van de Kerk uit 1983. De canonisten moesten beslissen wat ze deden met die spanning. En in heel veel gevallen hebben de canonisten besloten om de ene kant van de medaille, hoofdstuk 3 over de hiërarchie, als basis voor het recht te kiezen. Er zitten in de Codex zeker ook elementen uit dat tweede hoofdstuk, maar dit zou nog wat sterker kunnen.

Een nieuwe visie op openbaring

De achterliggende reden dat men over het Volk van God is gaan nadenken heeft te maken met een nieuwe visie op openbaring. In de tijd vóór Vaticanum II was de gedachte dat God zich openbaart door Jezus Christus. De lijn loopt dan verder via Petrus, de paus, bisschoppen en priesters. Tenslotte ontvangen leken de openbaring en zeggen in goed geloof 'amen'. Vaticanum II stelt dat openbaring een ontmoeting is. God spreekt mensen aan als vrienden en treedt met hen in gemeenschap, zegt de Dogmatische Constitutie over Openbaring, *Dei Verbum* 2. Het woord 'vrienden, zo zei de vroegere kardinaal Augustin Bea die een exegeet was en in het schrijven van dit document een belangrijke rol

speelde, geeft aan dat men op ooghoogte met elkaar communiceert. God spreekt mensen aan als vrienden en treedt met hen in gemeenschap.

Het Woord van God wordt dus ontvangen door allen. Daarom beginnen we met samen te luisteren naar het Woord van God. "Om dit geloof te kunnen geven, is de helpende genade van God nodig en de innerlijke bijstand van de Heilige Geest, die het hart moet bewegen en tot God bekeren, de ogen van de geest openen en aan allen smaak geven om met de waarheid in te stemmen en erin te geloven. Dezelfde Heilige Geest vervolmaakt voortdurend het geloof door zijn gaven om het begrip van de openbaring aanhoudend te verdiepen" (DV 5).

De Kerk is dus ten diepste een luisterende en lerende Kerk alvorens ze een onderwijzende Kerk is. De Heilige Geest werkt niet geïsoleerd; een mens kan niet geloven zonder gemeenschap. Tegelijk wordt het geloof verwezenlijkt in het geleefde geloof en niet alleen maar in theologische boeken en artikelen. Dit impliceert dat we moeten ontdekken wat het geleefde geloof eigenlijk is. *Lumen Gentium*, de constitutie over de Kerk, zegt dat dit geschiedt door een complexe interactie van alle gelovigen, ieder overeenkomstig zijn of haar positie en taak in de Kerk. Hiermee samen hangt dan ook het begrip traditie. *Lumen Gentium* gebruikt daarvoor de term *sensus fidei fidelium* (LG 12), de geloofszin van alle gelovigen. En daarmee hangt de onfeilbaarheid samen van de gehele Kerk, niet alleen van de paus en de bisschoppen. *Lumen Gentium* zegt dat het geheel van de gelovigen in geloof niet kan dwalen (LG 12). De onfeilbaarheid wordt gewekt en ondersteund door de Geest der Waarheid. Het leergezag van paus en bisschoppen geeft uitdrukking aan het geloof van de Kerk. De onfeilbaarheid van het leergezag, van de paus en van de bisschoppen, is ingebed in de onfeilbaarheid van de gehele Kerk.

Gevolgen voor de Synode

Paus Paulus VI heeft de Bisschoppensynode opgericht om uitdrukking te geven aan de relatie tussen paus en bisschoppen. Maar deze synode is nooit geconcipeerd als uitdrukking van het volk van God. Paus Franciscus voert een verandering door, maar voegt geen nieuwe leer toe. Hij heft de juxtapositie op door de leer over het Volk Gods en de nieuwe inzichten over openbaring als lens te gebruiken om de rol van de bisschoppen en de paus beter te begrijpen en ordenen. Zo komt de leer dat de bisschop dienaar van de Kerk is, beter tot zijn recht. In het synodale proces spreekt de bisschop als getuige (*testis*) van het geloof van de gemeenschap die hem is toevertrouwd. Hoe kun je getuigen, ook als bisschop, als je niet weet wat er speelt onder de mensen?

Terwijl de vorige synodes over gezin, jeugd en het Amazonegebied een consultatie vóór de synode hadden, is deze fase van onderscheiding nu ingebed in de synode zelf. Vandaar de titel: 'De Kerk van God is bijeen geroepen in synode'. De bisschoppen zijn daarom ook uitgenodigd in hun verslag aan Rome niet te rapporteren wat ze zelf geloven of wat ze menen dat Rome wil horen – dit wordt uitdrukkelijk in de voorbereidende documenten gezegd – maar om oprecht te berichten van wat er in hun geloofsgemeenschap speelt en wat de mensen beweegt. Voor de theologen onder ons: hier komt tot uitdrukking de relatie tussen de *communio fidelium* (gemeenschap der gelovigen), de *communio ecclesiarum* (gemeenschap der kerken) en de *communio episcoporum* (gemeenschap van bisschoppen).

III. De Kerk is geen democratie

Er wordt vaak gezegd dat de Kerk geen democratie is. Wat kan daarmee bedoeld zijn? Wordt er in de kerk niet gestemd? Nee, want onze Kerk kent allerlei instituten en gremia waarin gestemd wordt. Op bisschoppenconferenties wordt gestemd; in bisschoppensynodes en in diocesane synodes.

Het gaat dus niet om meerderheid en minderheid. Waar het wel om gaat is dat men onder leiding van de Heilige Geest de waarheid vindt en beslissingen neemt die voor de Kerk hier en nu antwoord zijn op concrete vragen. Het Apostel Concilie getuigt hier reeds van. Daar moest men nadenken over de vraag of men besneden moest zijn om gedoopt te worden. Men heeft daar met elkaar over gesproken tot er een consensus gevonden werd. De vraag is wat God van ons wil in deze tijd en in deze situatie. Sommigen van u weten hoe belangrijk deze vraag is bij kapittels. Als een aangelegenheid met een krappe meerderheid wordt besloten, dan is dat vaak geen goede basis voor het uitvoeren van de beslissing.

Vanwege het doopsel nemen we dus allemaal aan dit proces deel. Dat wil niet zeggen dat allen in het proces van onderscheiding met gelijke stem spreken, omdat sommigen een eigen verantwoording en taak in de gemeenschap hebben. Wel stelt zich de vraag naar representatie: wie zit er in de gremia, wie zit daar namens wie? Wie vertegenwoordigt men daar eigenlijk en wie spreekt en beslist daar namens wie?

IV. Religieuzen in een synodale Kerk

De religieuzen hebben een heel eigen plek in de Kerk vanwege het charisma dat hen is toevertrouwd en door de Kerk is erkend. Die charisma's zijn erg verschillend en leiden tot verschillende levensvormen. Er zijn ook groepen die zich met het charisma van religieuzen verbonden voelen: leken groepen, derde orden en andere vormen van associatie met religieuze instituten.

Wat betekent synodaliteit voor religieuzen? Ik heb meerdere keren van religieuzen gehoord: "Ons betreft dit niet echt, want wij zijn al synodaal. We hebben immers kapittels, we beslissen alles gemeenschappelijk". Hebben religieuzen een bezinning over en ommekeer tot synodaliteit niet nodig? Ik kan drie niveaus erkennen bij de religieuzen:

1. Het instituut zelf

Hoe gaat u werkelijk met synodaliteit om? Luisteren we echt naar iedereen of toch meer naar een bepaald groepje in onze congregatie? Spreken bijvoorbeeld in de klerikale ordes de broeders en paters op ooghoogte met elkaar? Of staan de paters toch één stapje hoger dan de broeders? Ook in zustercongregaties geldt iets dergelijks: worden de zusters die dienst doen in de keuken of schoonmaak van het klooster op dezelfde manier gerespecteerd en gehoord? En hoe gaan we om met gemeenschappen en projecten in het Zuiden die door ons worden gefinancierd? Spreken we op ooghoogte met hen in onze generale kapittels?

Sommigen van u hebben misschien het interview met mij gelezen dat in het decembernummer 2021 van het KNR-bulletin is gepubliceerd. Een Noord-Amerikaanse pater scj die ik sprak zei dat hij het een goed interview vond, maar dat het Noord-Zuid probleem in zijn congregatie niet speelt; bij hen werd echt op ooghoogte met elkaar gesproken. Nog geen minuut later kwam een Afrikaanse medebroeder erbij staan, die het interview in het Frans had vertaald. Hij zei ook dat hij het interview geweldig vond, vooral dat ik had gewezen op de verschillen tussen noord en zuid. Want de religieuzen in het Zuiden waren toch soms tweederangs omdat ze financieel afhankelijk zijn van het Noorden. Ik heb de pater uit Noord-Amerika alleen maar aangekeken. Hij was verbaasd over de opmerking van zijn medebroeder. Ik merk als canoniste tijdens gesprekken over de overdracht van de leiding van de congregatie aan mensen uit Afrika en Azië met hoeveel terughoudendheid dit gepaard gaat.

Een andere vraag is: hoe gaan we met de oudere mensen om? Hoe worden beslissingen voorbereid? Hoe worden ze gecommuniceerd? En op welke wijze wordt verantwoording afgelegd over de beslissingen die zijn genomen?

Een vraag die we ook kunnen stellen is: hoe luisteren we naar de bisschoppen? Wat hebben zij te zeggen, hoe is de interactie en wat zou verbeterd kunnen worden? Hoe luisteren de religieuzen naar de noden van de plaatselijke kerken? Andersom geldt natuurlijk ook: wat kan de plaatselijke kerk van de religieuzen leren? Uw omgang met conflicten en verschillende visies kunnen punten zijn waarvan de lokale kerk kan leren. Kunt u zeggen: 'Dit is een goede manier om niet alleen met elkaar tot een consensus te komen, maar ook om samen te leven, zelfs onder één dak.'

2. Het apostolaat.

Hoe staat het met een synodale houding in het apostolaat? Sommigen van u zijn misschien nog in een parochie werkzaam. Anderen doen dat op andere plekken in de Kerk. Als je priester bent in een parochie, ga je daar ook synodaal te werk? Luister je naar verschillende groepen, naar mensen in de marge? Naar mensen die misschien hun gedachten, geloof en gevoelens niet zo goed kunnen verwoorden?

3. De mensen die verbonden zijn met de religieuze instituten

Het gaat om lekenbewegingen, om Derde Orden. Ik moest bij de voorbereiding denken aan de groepen die ooit zijn voortgekomen uit de televisieprogramma's over de Werken van Barmhartigheid. Ik was indertijd bij het produceren van die programma's betrokken. De Werken van Barmhartigheid brengen je als religieus, en ook als leken groepen, in contact met mensen die moeite hebben om aan de samenleving deel te nemen. Omdat ze stervende zijn, in de gevangenis zitten, omdat ze armoede ervaren. Wat betekenen zij voor ons, voor de religieuzen en hen die met de religieuzen verbonden zijn? Hoe kunnen we naar hen, gedoopten en ongedoopten, luisteren? En als deze mensen het zelf niet of moeilijk kunnen verwoorden, hoe kunnen wij een getuige worden van het geloof van de mensen met wie we optrekken?

Het synodale proces nodigt ons uit hierover na te denken en met elkaar te spreken. Ik ben benieuwd naar uw reacties.